

FT 21 – Fordítástudomány ma és holnap

(Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem, 2014/15 őszi félév)

Zachar Viktor

E-mail: zacharviktor@gmail.com

A 2014/15-ös tanév őszi félévétől új előadássorozat indult az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszékén *FT 21 – Fordítástudomány ma és holnap* címen. Az új rendezvény kifejezett célja, hogy az ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola Fordítástudományi Doktori Programjának eddig végzett közel harminc és jelenleg is tanulmányokat folytató, vagy disszertációján dolgozó számos hallgatója jobban megismerje egymás és a program oktatóinak kutatási területét, illetve aktuális kutatásait, az érdeklődők pedig bepillantást nyerhessenek az ott zajló elméleti és gyakorlati munkába. A rendszerint minden hónap utolsó csütörtökén az ELTE FTT könyvtárában megrendezett előadások arra is kiváló lehetőséget biztosítanak, hogy kialakuljanak esetleges együttműködések, közös kutatások és szakmai kapcsolatok a résztvevők között, hogy a jelenlegi doktoranduszok tapasztalatokat szerezzenek, gyakorolják a prezentációs technikákat, megtegyék az első lépéseket a tudomány területén, vagy éppen megismerjék a fordítástudomány elismert képviselőit. Az előadások maximális hossza 45 perc, ezután pedig minden esetben lehetőség nyílik kérdések megfogalmazására, hozzászólásokra és a kötetlen beszélgetésre.

Az első félévben négy előadást hallgathatott meg az érdeklődő közönség. A nyitó rendezvényen Seidl-Pécs Olívia, a Fordítástudományi Doktori Program 2012-ben végzett hallgatója tartott előadást, aki jelenleg a BME GTK Idegen Nyelvi Központjának adjunktusa. Előadása a „Melyek a fordító és a fordításkutató munkáját segítő legfontosabb nyelvi korpuszok?” címet viselte. A szöveg- és korpusznyelvészet elismert magyarországi kutatója a bevezető részben ismertette a fordítástámogató eszközök típusait (elektronikus szótárak, glosszáriumok, terminológiai adatbázisok, előfordító rendszerek, korpuszok), majd részletesebben a korpuszokról és azok harmadik generációjáról, a megakorpuszokról szólt. Korpusznak nevezhető minden olyan írott vagy beszélt nyelvi szöveggyűjtemény, amelyet nyelvészeti vizsgálatok céljából, bizonyos szempontok szerint válogattak össze. A megakorpuszok legfontosabb jellemzői pedig, hogy valódi, természetes nyelvhasználati mintákat tartalmaznak, tervszerű adatgyűjtés eredményeit vonultatják fel és gépileg olvashatók. Ilyen adatbázis például az egynyelvű *Magyar Nemzeti Szövegtár* (MNSZ), amely az 1998 és 2005 közötti időszakból több mint 15 millió szót tartalmaz. De szó esett a többnyelvű, párhuzamos, összehasonlító, fordítási és beszélt nyelvi korpuszokról is.

Seidl-Pécs Olívia kiemelte, hogy a fordításkutatás szempontjából a legfontosabbnak a párhuzamos és a többnyelvű korpuszok tekinthetők, és ezzel össze-

függésben röviden bemutatta saját korpuszának összeállítását autentikus magyar és a fordított magyar szövegekből. Ennek során a szövegtípusokat a kommunikációs szintérnek megfelelően közéleti, irodalmi, vallásos és tudományos alkörpuszokba rendezte. Az autentikus magyar szövegeket tartalmazó alkörpusz összesen közel 1 000 000 tokenszámú szöveget tartalmaz, míg a célnyelvi magyar korpusz több mint 3 000 000 tokenszámú szöveget. Ezzel összefüggésben pedig megismerkedhettünk 2011-es doktori kutatásával is az autentikus magyar szövegek és fordítás eredményeként létrejött magyar szövegek lexikai kohéziós mintázatával kapcsolatban (Seidl-Péché 2012).

Az előadás második felében a korpuszalapú elemzések különféle eredményeiről hallhattunk beszámolót. Szóba került a type-token (szóalak-szövegszó) arányának megállapítása, a lexikai sűrűségre vonatkozó vizsgálatok, a konkordanciakeresés (szövegkörnyezet-elemzés), a klaszterek és N-gramm-vizsgálatok (pl. hármas szóelőfordulás), az átlagos mondat- és szóhosszra irányuló kutatások, valamint a kulcsszó- és terminuskeresés. Ez utóbbira jó példa a *Terminology as a Service* (TAAS) és az *Eurotermbank* (ETB) elnevezésű kezdeményezés.

Seidl-Péché Olívia előadása kiváló bevezetés volt a korpuszok világába, amelyet érdeklődéssel hallgathattak a fordításkutatók, de a határterületek képviselői is. Részletesen, konkrét példákkal, keresési lehetőségekkel és az adatbázisokból történő lekérdezésekkel alátámasztva, valamint számítógépes képernyőfelvételek segítségével vázolta fel az említett korpuszok zömét, így közelebb hozva vizsgálatának tárgyát a hallgatósághoz.

Teljesen más területre kalauzolta el a hallgatókat Horváth Péter Iván a rendezvénysorozat második előadásában, amely a „Tényleg hosszabbak a fordítások?” címet viselte. Az előadó szintén a doktori program végzett hallgatója (2010), aki korábban egy évtizedig az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda munkatársa volt, jelenleg pedig szabadúszó fordítóként, lektorként és tolmácsként dolgozik. Ahogyan azt számos nyilvános szereplése során már megszokhattuk, vizsgálódásának kiindulópontja ezúttal is egy, a fordítási gyakorlatban felmerülő jelenség volt. Előadásának bevezető részében általánosságban szólt a szövegek terjedelméről, amely azok inherens részének tekinthető, és rávilágított arra, hogy léteznek szövegtípusok, alkotások, amelyek rövidebbek, mint mások (pl. ajánló, összefoglaló, szemelvény, szinopszis, a fordítás területe pedig a részfordítás és a filmfeliratozás).

Ezt követően előadása második nagyobb részében rátért konkrétan a fordítás (és általában a nyelvi közvetítés) és a terjedelem viszonyára, és megállapította: a fordítás során szükségszerűnek mondható a terjedelem változása, és a szövegek bizonyos nyelvirányokban „hízékonynak” nevezhetők. Ennek lehetnek objektív okai: például, hogy a célnyelvi szóalakok hosszabbak, mint a forrásnyelvek (szóalaktan), vagy a szintetikus és analitikus szerkezetek (mondattan), de szubjektív okok is elképzelhetők. Ez utóbbiról beszélhetünk, akkor, amikor azt vizsgáljuk, a bővebb kifejtés magyarázható-e biológiai, esetleg társadalmi, nemi tényezőkkel a fordítás során, vagy éppen akkor, amikor a nyelvi közvetítő figyelembe veszi az olvasót és feloldja a rövidítéseket, betűszókat, mozaikszókat, magyarázatokat told be. Ezt követően részletesen beszélt a jelenségről a nyelvi közvetítés különböző területein, így a konszekutív és szinkrontolmácsolás, a filmfeliratozás, a blattolás vagy éppen az adaptáció terén.

Nagy érdeklődésre számot tartó előadása záró részében Horváth Péter Iván számos gyakorlati példát sorakoztatott fel a fordítás területéről különböző nyelv-párokban (angol–magyar, német–magyar, olasz–magyar stb.) és eltérő szövegfajták, szövegtípusok vonatkozásában (regény, opera, film stb.), amelyek azt szemléltették, hogy a célnyelvi szöveg bizony nem mindig hosszabb a forrásnyelvinél. Így nem volt meglepő a konklúziója sem, miszerint az előadásának címében kérdésként megfogalmazott állítás túlságosan általános és tarthatatlan. Rámutatott arra, hogy a gyarapodás nem feltétlenül az explicitáció része, és hogy a terjedelmi változásokat minél több nyelvirányban, stílusban és műfajban kell kutatni. Csak így állapítható meg, mire is jellemző pontosan a szöveg terjedelmének növekedése és csökkenése, illetve hol húzódik a túl hosszú és túl rövid fordítás „tűrészárta”.

Az előadássorozat harmadik fellépője Zolczer Péter volt, aki jelenleg a Fordítástudományi Doktori Program másodéves hallgatója, emellett pedig a komáromi Selye János Egyetem Modern Filológiai Tanszékének óraadó tanára. „Humor az audiovizuális médiában” című előadása két nagy részre volt osztható, egy elméletire és egy gyakorlatira. Bevezetőjében először a tudományterület kezdeteiről, terminológiai problémáiról és az audiovizuális fordítás típusairól beszélt. Rávilágított arra, hogy a számos konkurens kifejezés közül (médiatorfordítás, filmfordítás, tévéfordítás, *screen translation*) mára általánosan elfogadottá vált az audiovizuális fordítás megnevezés. A szakirodalomban megállapított tizenhét különböző típusból kiemelte a szinkronizálást, feliratozást, hangalámondást, narrációt és az operafordítást, amelyek közül részletesen az első kettővel foglalkozott az aktuális előadásában. Az audiovizuális fordítás fontos korlátjaként említette meg, hogy a fordított szöveg minden esetben egy komplexebb kommunikációs esemény része (a kontextusban vannak képek, rajzok és zene is).

A humor átültetésével kapcsolatos néhány elméleti megállapítást követően Zolczer Péter felvázolta a kutatás elméleti keretét, amely Martínez-Sierra taxonómiájára támaszkodott. Ennek alapján összesen nyolc kategóriába sorolta a korpusz alapját képező 25 humoros jelenetet, amelyek két amerikai sorozatból származtak: kultúraspecifikus, közösségspecifikus, nyelvi, képi, grafikus, paralingvisztikus, jelöletlen és akusztikai elemek. Vizsgálatai tehát angol–magyar nyelvpárban arra a terjedtek ki, milyen sajátosságai vannak az audiovizuális fordítás szinkronizálási és feliratozási módjának.

Ezeket a konkrét vizsgálatokat előadásának második felében mutatta be részletesen, számítógépről bejátszva az eredeti jeleneteket és azok magyar fordításait. A korpusz alapján arra a megállapításra jutott, hogy ritka kivételnek számít, amikor a célnyelvben nagyobb a humoros töltet, mint a forrásnyelvben. Az esetek túlnyomó többségében, a vizsgálati korpusz alapján 90%-ában elveszik, és csak a fennmaradó 10%-ban marad meg, illetve növekszik akár. Megállapította továbbá, hogy az audiovizuális fordítás során a humor nehezebben ültethető át, mint az egyéb fordítás során, ami elsősorban arra vezethető vissza, hogy a szájmozgás korlátozza a nyelvi közvetítőt a munkája során (Zolczer 2014). Ezzel összefüggésben pedig megállapítható, hogy a szinkronizálás erőteljesebben korlátoz, mint a feliratozás. Zolczer Péter végül a vizsgálatai és a bemutatott jelenetek alapján kijelentette, hogy az esetek többségében a grafikus elemek által közvetített humor nehezebben adható vissza, mint a képi elemek által közvetített.

A 2014/15-ös tanév őszi félévének záró előadását Felekné Csizmazia Erzsébet, Fordítástudományi Doktori Program harmadéves hallgatója tartotta, aki hosszú évek óta az ELTE FTT megbízott előadója. A három, zömében fordítással kapcsolatos előadás után ő a fordítás és tolmácsolás mezsgyéjén végzett kutatását mutatta be az érdeklődőknek „Blattolás a nyelvi közvetítők gyakorlatában” című előadásában. A bevezető részben először szakirodalmi hivatkozásokkal ismertette a blattolás definícióit a nyolcvanas évektől napjainkig, amelyek közös többszöröse, hogy ebben az esetben írott szöveg szóbeli fordításáról van szó. Ezt követte a különböző szempontok szerinti besorolás bemutatása, majd az előadó kitért a témával kapcsolatos eddigi kutatásokra (Felekné Csizmazia 2014), amelyek alapján kijelenthető, hogy egy zömében feltáratlan, méltatlanul elhanyagolt területről van szó.

Ezt követte Felekné Csizmazia Erzsébet saját, 2014 decembere és 2015 januárja között elvégzett internetes kutatásának ismertetése, amelyben több mint hetven gyakorló fordító és tolmács vett részt. Az alkalmazott kérdőív segítségével a blattolás szempontjából releváns kérdésekre keresett és kapott válaszokat. Milyen helyzetekben blattolnak a nyelvi közvetítők? Elsősorban üzleti tárgyalások, informális alkalmak során, de önképzés céljával is. Milyen típusú anyagokat adnak ilyenkor vissza? Túlnyomó részben dokumentumokat, beszédeket és prezentációkat, de – feltételezhetően az önképzés során – újságcikkeket is. Tanulták-e, és ha igen, milyen formában a blattolást? Többnyire igen, mégpedig zömében a tolmácsolástechnika kurzusok keretében. Van-e idejük átolvasni az ily módon lefordításra kapott anyagokat a feladatvégzés előtt? Többségében alig vagy csak néha, tehát valóban „kapásból” kell fordítaniuk.

Mindezek és további, hasonló kérdések révén átfogó képet kaphattunk az előadás során a magyarországi nyelvi közvetítők blattolási gyakorlatáról. A tervezett további, elsősorban a blattolás oktatására irányuló kutatásokkal együtt a levont következtetések fontos adalékai lehetnek majd a blattolás tudatosabb didaktikai alkalmazásának, esetleg egy követendő módszertan kidolgozásának.

Mind a négy elhangzott előadást élénk eszmecsere követte. Annak köszönhetően, hogy a közönség soraiban nem csupán a Fordítástudományi Doktori Program egykori és jelenlegi hallgatói, a program és egyéb felsőoktatási intézmények oktatói foglaltak helyet, de gyakorló fordítók és tolmácsok is, minden esetben értékes hozzászólásokkal és érdekes, lényegre törő kérdésekkel egészítették ki az előadásokat. A sorozat a sikerre való tekintettel a tervek szerint folytatódik.

Irodalom

- Felekné Csizmazia E. 2014. A fordítás és a tolmácsolás határán: a blattolás kutatása. *Fordítástudomány* 16. évf. 2. szám. 24–36.
- Seidl-Péché O. 2013. Fordított szövegek számítógépes összevetése. In: Bocz Zs., Sárvári J. (szerk.) *Válogatott cikkek, tanulmányok (2010–2013)*. Budapest: BME GTK Idegennyelvi Központ. 369–386.
- Zolczer, P. 2014. The Constraints of Translating Humor in Audiovisual Media. *Eruditio-Educatio* 9. évf. 3. szám. 106–116.